

Прозьвішчы беларусаў і іх гісторыя

Ня толькі палітычныя падзеі ды матэрыяльныя помнікі сьведчаць пра гісторыю народа. Сярод ^{мі}Зьяваў-^{мі}канстантаў, што перадаюцца праз стагоддзі, зьяўляюцца й прозьвішчы. Варта толькі навучыцца іх чытаць, і Ы нечака для сябе будзеце рабіць уласныя адкрыцьці. Ня менш цікавіць погляд на нашыя прозьвішчы збоку, асэнсаваньне іх іншаэтнічнымі дасьледчыкамі.

Адно з такіх дасьледваньняў - кніга Б.Унбэгаўна "Russian Surnames", якая ў 1972 г. выйшла ў выдавецтве Оксфардскага ўнівэрсітэту. Ужо ў 1989 г. хіяхіравіяд "Русские фамилии" перавыдаў маскоўскі "Прагрэс". Імкнучыся зь пазытывісцкіх пазіцыяў прааналізаваць масіў расейскай аномастыкі (уласных іменаў), Б.Унбэгаўн значную увагу надаў прозьвішчам нерасейскага паходжаньня, дзе беларускім прысьвечаны асобны разьдзел.

З самага пачатку аўтар адзначаў, што ў сярэднявеччы Беларусь уваходзіла ў склад Вялікага Княства Літоўскага, дзе "самі летувісы складалі толькі невялікую частку адсталага сялянства й нязначны працэнт вайскавай вярхушкі. У культурных адносінах княства было ў асноўным славянскім, а па складу насельніцтва пераважна беларускім". Асобна адзначана, што "Беларусь дасягнула параўнаўча высокага ўзроўню разьвіцьця, асабліва ў XVI-XVII ст... Беларускія прозьвішчы адлюстроўваюць багатую падзеямі гісторыю палітычнага й культурнага жыцьця краіны".

У беларускай аномастыцы вылучаецца пласт досыць распаўсюджаных прозьвішчаў на -скі/-цкі й -овіч/-евіч. Першапачаткова прозьвішчы на -скі/-цкі належылі шляхце й утварыліся ад назоваў уладаньняў. Такое паходжаньне надавала дадзеным прозьвішчам прэстыж, таму пазьней некаторыя іншыя сацыяльныя групы імкнуліся далучыць да сваіх прозьвішчаў гэты суфікс. Такая сітуацыя найбольш

тыповая ўсе ж для Польшчы, дзе *-ski/-skі* замацавалася як пераважна польскі анамастычны суфікс. А суфікс жа *-овіч/-евіч* упольскай анамастыцы мае беларускае паходжаньне. Спрадвечна польскай была форма суфікса *-owic/-ewic* (*-овіц/ -евіц*). І калі прозьвішчы на *-ski/ -skі* разглядаліся як шляхецкія, дык сацыяльнае гучаньне прозьвішчаў на *-owic/ -ewic* адраўвалася ніжэй. На Беларусі жа прозьвішчы на *-овіч/-евіч* былі шляхецкімі. Пад беларускім уплывам суфікс *-owic/ -ewic* у Польшчы стаў разглядацца ўвогуле як проста-народным, а з XVI ст. у літаратурнай норме замацаваўся беларускі суфікс *-owicz/ -ewicz*, які й указваў на шляхецтва. І сёньня прозьвішчы палякаў *Fedorowski, Sienkiewicz, Stankiewicz* вызначаюцца як беларускія па паходжаньню. А "прозьвішча польскага паэта Міцкевіча, без сумненьня, беларускага паходжаньня". У XVII-XIX ст. сацыяльная розьніца паміж дробнай шляхтай і асабліва местачкоўцамі нівеліравалася, і апошнія імкнуліся надаць свайму прозьвішчу шляхецкую форму. Але дадамо, што ўвогуле шляхты (прафэсійных вайскоўцаў) было надзвычай шмат, і пасля Японіі (дзе каля 14 % ад усяго насельніцтва складалі самураі), Гішпаніі (10-12 % насельнікаў - ідальга-дробная шляхта, што выклікана зацятымі войнамі з маўрамі), Вялікае Княства Літоўскае было трэцінай па колькасьці ад усяго насельніцтва дзяржаваў (разам з Польшчай) - 8-10 %.

Вольш сучаснымі зьяўляюцца прозьвішчы, прынятыя сялянамі ў XIX ст., дзе ўжо адчуваецца шэраг рысаў, характэрных для расейскай мадэлі ўтварэньня, як, напрыклад, суфікс *-оў/-ёў* (рас. *-ов*), у бязнаціскай пазіцыі *-аў/-еў*. Такія прозьвішчы, найчасьцей, паходзяць ад іменаў, што даваліся пры хрышчэньні й корань іх выразна сьведчыць за беларускае паходжаньне прозьвішчаў:

Уласаў	<i>расейскія імяны аднавернікі</i> рас. Влас
Юзафаў	Осип
Якубаў	Яков

Чым яшчэ розняцца беларускія прозьвішчы ад расейскіх, дык тым, што ў расейцаў выкарыстаньне асабістых іменаў у якасьці прозьвішчаў - зьява выключная. Такія прозьвішчы пераважна маюць беларускае паходжаньне й расейц успрымае іх як чужыя спрадвечна расейскаму тыпу (беларускія прыклады - Урбан, Няфед, Супрун, Верамей... У ангельскай мове гэта прозьвішчы тыпу *Jack, Miller...*)

Ад хрысьціянскіх іменаў прозьвішчы могуць утварацца й пры дапамозе суфікса -анка/-енка: Марчанка, Габрусенак, Самуйленак. Гэтая мадэль найбольш уласьціва для паўднёвых рэгіонаў Беларусі, памяжоўных з Украінай. І сам суфікс таксама шырока распаўсюджаны на Украіне. Яшчэ адным беларуска-украінскім суфіксам зьяўляецца -ук/-юк, найбольш распаўсюджаны ў тым жа рэгіёне.

Па ўсёй Беларусі дастаткова распаўсюджаны прозьвішчы, якія утварыліся непасрэдна ад назоваў прафэсій:

Алейнік	-той, хто вырабляў алей
Суднік	-вытворца драўлянага посуду
Лягчак	-ветэрынар

Асобны пласт уяўляюць сабой прозьвішчы балцкага паходжаньня - Рымша, Лукша, Варэйша, Мальдзіс... Такая анамастыка пераважна канцэнтравана на паўночным захадзе Беларусі.

Рысы гэаграфічнага разьмяркаваньня беларускіх прозьвішчаў асабліва характэрны ў параўнаньні з расейскімі, пра занаднасьць якіх шмат сказаць нельга. Гэта абумоўлена спэцыфічнымі рысамі расейскага грамадства. Доўгі час прозьвішчы ў Маскові маглі мець толькі асобы арыстакратычнага паходжаньня. Астатнія былі проста, да прыкладу, "Грышка Сенькин сын" і гэтак далей. Калі ж прозьвішчы сталі запісваць і іншым, то рабілі гэта аднастайна, уніфікавана. На вялікіх прасторах усіх запісвалі па адной схеме. У гэтых адносінах расейская анамастыка выразна адрозьніваецца ад анамастыкі эўрапейскіх краінаў, дзе прасочваюцца ўстойлівыя